

Barvins'kii, Bohdan
Istorychni prava ukrainskoho
narodu

DK
508
.5
B38
1918

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

Д-р БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ,
дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Історичні права українського народу до його :: народнього імени ::

ВІДЕНЬ — КИЇВ, 1918.
З друкарні А[illegible] Гольцгавзена у Відні.

I.

Боротьба за народнє імя.

(Русь — Україна.)

Ледви чи є на світі, крім українського народу, другий народ, якому довело ся би вести боротьбу за своє народнє імя, якому важив ся би хтонебудь заперечувати права до його народнього імени. А бореть ся наш народ за своє імя не від нині тай не від учора: се боротьба цілих століть, цілих людських поколінь.

Отся боротьба українського народу за своє народнє імя почала ся вже з половини XIV. століття, з хвилею упадку його державного життя. З Київської землі та з її осередку, Київа, вийшло старе історичне імя нашого народу й його земель: «Р у с ь, Р у с и н, р у с ь к и й». І хоч ще довгі часи, бо ще й в XI—XII. ст. звязуєть ся се імя лише з Київщиною, вже в XII. ст. зачинає проявляти ся свідомість, що «Русь» се усі землі н а ш о г о н а р о д у в противенстві до північних та східних земель,

заселених вправді близько спорідненими племенами тої-ж самої східно-словянської галузи, до якої належить і наш народ, з котрих одначе витворив ся, на зовсім инших умовах розвитку, зовсім окремий московський народ.

І над сими племенами запанували наші київські князї, несучи поміж них світло Христової віри й освіту. Повстали там численні князївства, але спільного народнього імени сї землї не мали: кожда з них звала ся своїм власним іменем. «Русь» се була для північних лїтописцїв Київщина і її протиставлять вони під сим іменем виразно своїм землям. Та стало ся так, що, як висловив ся наш знаменитий історик Микола Костомарів, нашому народови «загарбано його народнє імя».

Около сього часу, як Київ упав остаточно під ударами татарської орди (1240 р.), в північно-східній сторонї прийшло до великого значіння одно з тамошнїх князївств, Московське князївство зі своїм осередком Москвою та стало єдинити під своєю владою инші князївства. В хвилї, як у першій пол. XIV. ст. тратить свою самостійність остання частина давньої Руської держави, Галицько-волинське князївство (яке дістало ся під владу Польщі й Литви), московські князї, вважаючи себе спадкоємцями колишньої Руської держави як потомки київських князїв, підписують ся

вже «великими князями всеї Руси». Що більше, московські князї стали вважати свої землї властивою, старшою Русю. Тодї то виринає вперве на означеннє північно-східних земель імя «Велика Русь», а на означеннє усіх земель нашого народу імя «Мала Русь». Але означуваннє усіх земель нашого народу іменем «Мала Русь» не має ніякої основи. В противенстві до цілости Руської держави, витвореної київськими князями, «Малою Русю» звала ся в першій пол. XIV. ст. Галицько-волинська держава*).

Серед нашого народу була сильно закорінена свідомість, що його землям прислугує виключне право до імени «Русь». Бо не з Москви, а з Київа вийшло се імя, бо не Москва, а Київ мав стати по словам одного з наших перших князїв, Олега, «матірю руських городів». Сю виключність права нашого народу до імени «Русь» різко підчер-

---

*) Останнїй її князь Болеслав-Юрій II підписував ся: „з Божої ласки природний князь усеї Малої Руси“, а се відповідає иншому його підписови: „з Божої ласки князь Руської землї, Галичини і Володимирії“. Польський король Казимир Вел. підписував ся „королем Польщі і Малої Руси“, що означало Галичину й Волинь, бо лише сї части колишньої Руської держави були в його посїданню. А й з виданого у Відни 1772 р. австрійським правительством „Вступного виводу прав Угорщини до Малої Руси і Поділля“ бачимо, що не до усіх земель нашого народу відносить ся імя „Мала Русь“.

кує галицький літописець XIII. ст., називаючи галицько-волинського князя Романа Мстиславича «самодержцем всеї Руси» через се, що він в останнє зібрав у своїх руках майже всі землї нашого народу. Память про се жила ще й в часах Козаччини, бо й Хмельницький називав себе «руським самодержцем» або «Гетьманом Запорожського війська і всіх Руси́й», маючи тут очивидно на увазї землї нашого народу. Нашого стародавнього народнього імени «Русин», що ще почавши з X. ст. приходить в договорах наших князів з Греками, в «Правдї Руській» і в нашій найдавнїйшій (т. зв. Несторовій) літописї, московський народ не знає зовсім: там люде кажуть про себе «я русскій». Є се очивидно скорочене «русскій человѣкъ» і вказує не на руське походженнє московського народу, а на його колишню приналежність до Руської держави, на спільність віри й книжности, занесених там з Руси. Ще до кінця XVII. ст., а навіть і в XVIII. ст. воліли західні народи Европи вживати для земель московського народу імени Московщина в противенстві до імени Русь, на означеннє земель нашого народу під володїннєм Польщі й Литви. А син царя Івана Грізного, Федір (1584—1598) називав себе «царем і великим князем Москво-Росії».

Скоро одначе московський народ загарбав нам наше народнє імя «Русь», «руський», наш народ у почуванню своєї відрубности став уживати нового імени, хоч зарівно стародавнього, як тамто: свої землї став він звати «Україною», а себе «Українцями», «українським народом» *).

Вже в XII. та XIII. ст. «Україною» звали ся в наших лїтописях пограничні землї українського народу (н. пр. Переяславщина, галицьке Понизє й Забуже). Вправдї й у Московщинї звали ся пограничні землї «Україною», доля судила одначе так, що підчас коли деинде се імя не вийшло нїколи поза значіннє погранича, звязало ся воно протягом часу тїсно й виключно з землями нашого народу. «Україна» стає у нашого народу чимсь незвичайним, чимсь живим, що вміє плакати над своєю недолею. В наших лїтописях, народнїх піснях і инших творах нашого письменства читаємо, як Україна «стогне», «журить ся», «сумує й оплакує», «ляментує» і т. и. Видно з сього, що нашій «Українї» судило ся стати чимсь більше, нїж звичайним пограничем. Вже в XVI. ст. усталюєть ся імя «Україна» й приходить на означеннє

*) Звертаємо увагу на наголос. Має бути: Украї́на, Украї́нцї, украї́нський а не: Укра́їна, Укра́їнцї, укра́їнський, як хибно вимовляють у Галичинї.

середнього та нижнього Подніпровя. І якраз се замітне, що як колись в княжих часах з Київа розширило ся на всі землї нашого народу імя «Русь», так само в часах Козаччини розширило ся звідти імя «Україна». Для князя Олега був Київ «матірю руських городів», для козаків був він «серцем України*).

Рішучий зворот у розумінню значіння імени «Україна» спричинили війни Хмельницького: народ став почувати себе великою одиницею й відчувати спільну приналежність поодиноких земель. «Україна» в сім часї для нашого народу се вже не якесь пограниче, не Подніпровє, а усї його землї аж по Вислу. Се видно виразно з усіх сучасних народнїх дум та пісень: в них границею між Польщею й Україною є ріка Висла, поза яку втікають прогнані козаками Поляки й Жиди та звідтам «поглядають на Україну». Так само в деяких сучасних творах нашого письменства границею України є Висла. В однії вірші з XVII. ст. прославлено запорожське військо за се, що очистило «Україну» з Ляхів і Жидів аж по Вислу. А в віршованій драмі з 1728 р. «Милость Божія» виступає «Вість» та звертаєть ся до «України» зі сло-

*) В письмі з 1711 р. до Туреччини писали вони: „Як чоловікови без душі, так Українї годї жити без Київа".

вами, що Хмельницький «по Вислу границю тобі закопав».

Погляд нашого народу, що його землї простягають ся до Висли («Колись наші діди над сією річкою козакували», як співаєть ся в сучасній народній пісні), опертий на старій памяти, сягаючій X. ст., яка не завмерла й в XVI. ст., а віджила в XVII. ст. в часах Хмельниччини *), з сею ріжницею, що відтепер імя «Русь» стало тож самим з іменем «Україна», а навіть почало останньому уступати місця. Хмельницький відгрожував ся перед польськими послами загнати Поляків за Вислу, а в Україні (значить ся від Висли) не мало бути «ні одного князя ні шляхтича». До сього мала йому помогти українська чернь, що жила «по Люблин, по Краків». Гетьман Виговський говорив про «права цілої ста-

---

*) В записи Оди, вдови польського князя Мешка I., з 995 р. означено границї Руси аж по Краків. Німецький історик Герберштайн у своїм творі з 1549 р, а польський канонїк Красїньский в творі з 1574 р. подають, що границї Руси сягали Карпатських гір недалеко від Кракова. В договорі Хмельницького з угорським князем Раковцієм з 1657 р. згадані „городи по Вислу ріку, в яких жили руські люди благочестиві і церкви були", в шведсько-українськім договорі з 1657 р. говорить ся про „границї і межі запорожського війська не тільки до ріки Висли, але аж до границь Прусії", а в статтях Дорошенка з 1669 р. границя руського народу зачинаєть ся „від ріки Висли".

ринної України або Руси, де була грецька віра й де є ще мова, аж до Висли», а в письмі гетьмана Дорошенка з 1670 р. з вказівками для послів від запорожського війська на сойм читаємо про «духовні й світські руського православного українського народу стани». Се найярчійші докази тожсамости імен «Русь» і «Україна» вже в XVII. ст.

Що «Україною» звали й на Заході Европи всї землї нашого народу, про се свідчать починаючи від другої пол. XVII. ст. видавані там географічні карти України й географічні словарі. Голяндські й французькі географічні карти з XVII. й XVIII. ст. зображають поодинокі части «великої України», а іменно Київщину, Волинь, Поділлє, Брацлавщину, Червону Русь (Галичину) й Покуттє (з містами Галичем, Коломиєю і ин.), а місто Львів зачислене там до «більших міст України». В деяких західно-европейських географічних словарях під іменем «Україна» находить ся й Холмщина.

З усього висше сказаного виходить ясно, що вже від половини XVII. ст. істнує нове загально-народнє імя: «Україна», «Українець», «Українська», та що ані польські ані московські судії не можуть нїяк заперечити нашому народови історичного права до вживання свого імени.

II.

Великоросія чи Московщина?

(Як ми повинні називати наших північних сусідів?)

В статті п. з. «Боротьба за народнє імя» виказав я ті причини, задля яких наш народ після загарбання йому його народнього імени «Русь, руський» московським народом, приневолений був приняти для себе й своїх земель нове, хоч не менше старе імя, «Україна, Українець, український». Вказав я рівно-ж на брак всякої історичної основи в означуванню всїх земель українського народу іменем «Мала Русь», а земель московського народу іменем «Велика Русь» із сього згляду, що «Малою Русю» звала ся в першій пол. XIV. ст. в противенстві до цїлости Руської держави, витвореної київськими князями, тільки Галицько-волинська держава. Коли-ж під сю пору вживаєть ся в нашій публїцистиці (зарівно в австрійській як і в державній Українї) на означеннє земель московського народу імени «Великоро-

сія». *) то цїлю отсеї моєї замітки є виказати, що ся назва не має не то нїякоі історичноі, ба, що більше, уживаннє її не має нїякоі льоґічноі основи.

Зачнемо від браку льоґічноі основи імени «Великоросія». Для зазначення своєї відрубности від московського народу вживає наш народ імени «Україна, Українець, український». Так щож? Мимохіть ми самі одночасно заперечуємо сю відрубність нашого народу, називаючи землї московського народу «Великоросією». Беручи льоґічно, коли єствує якась «Великоросія», мусить єствувати як протиставленнє до неї «Малоросія», а се, річ очевидна, мусить довести до погляду про єдинство обох народів, українського й московського, чи радше, як наказувала-б у тім випадку льоґіка, «малоруського» й «великоруського». На щастє не може тут мати рішаючого впливу «льоґіка» наших публїцистів і ми, сягаючи до історичних основ, можемо перейти над нею до дневного порядку, відзиваючись до нашої суспільности з горячою просьбою, щоби раз на все покинула всякий фальшивий встид перед уживаннем імени

*) Ось у „Вістнику полїтики, лїтератури й життя“ ч. 22 з 2-го червня 1918 в статті А. Жука: „До кого повинна пристати Україна“, читаємо: „Щодо Росії, краще (!) сказати Великоросії, мусить Україна в теперішній хвилї старати ся досягнути одноі мети“.

«Московщина, Москаль, московський», коли сього не встидав ся наш безсмертний ґеній, Тарас Шевченко *).

Ще не так давно, бо зараз після революції в Росії, коли то дехто покладав великі надії на «автономію» України й инших народів у федеративній злуці з Московщиною, у нас встидали ся назвати нашого північного сусїда його властивим іменем, зате залюбки уживано імени «Росія, Росіянин, російський». Передовсїм яка тут льоґічна основа в означуванню сим іменем московського народу й його земель? Се-ж зовсїм ясна річ, що імя «Росія» означало від початку XVIII. ст. державу, в котрої склад входили всякі инші народности, що «Росіянином» міг бути зарівно Москаль, як Українець або Поляк, подібно, як імя «Австрія» означає державу, а «Австрійцем» є кождий її

---

*) Коли ходить о фальшивий встид, то його у нас, на жаль, аж надто богато. Ось н. пр. в книжочцї для народу проф. Грушевського: „Про старі часи на Українї", С.-Петербург, 1907, що обіймає всього 176 сторінок, на ст. 69 при нагодї згадки про нарікання людий на Українї на Жидів, в 16-ти рядках дрібного письма поясняєть ся, чому імени „Жид" не належить вважати образливим!

Що до Шевченка, гл. н. пр. його „Розриту могилу", де читаємо: „А тимчасом перевертнї нехай підростають, та поможуть Москалеві господарювати"; „Чигирин": „За що скородили списами московські ребра"; „Суботів": „Там то він молив ся, щоб Москаль добром і лихом з козаком дїлив ся".

горожанин, чи він Українець, чи Поляк, чи Німець і т. д.

Розгляньмо тепер історичні основи, чи можна Московщину звати «Росією», а Москалів «Росіянами», «російським» народом. І так годить ся зазначити, що імя «Росія» є грецького походження, а пішло з грецької назви «Рос» (від VIII. ст. почавши) на означеннє українського (руського) народу, заким ще московський нарід зявив ся на історичній видівні. З імени «Рос» утворило ся пізнійше грецьке імя «Розія» на означеннє Руської держави, що опісля перейшло до нашої мови. Уже київський митрополит (від 1415 р.) Григорій Цамблак підписував ся «Григорий Россескии», київський митрополит Ізидор перший в 1439 р. став підписувати ся київським митрополитом і «всеї Россеї», а смоленський епископ Михаїл у своїм «посланію» до папи римського з 1476 р. називає себе «електом на митрополію Київського престола і всеї Росії», називаючи при тім наш нарід «російськими Словянами», «російськими синами». Отже бачимо, що імя «Росія, російський» пішло з грецької мови, а виобразувало ся не в Московщині, а у нас на Україні. На се звертає увагу учений крилошанин пок. Антін Петрушевич у замітці, котра в новійшій науковій літературі пішла зовсім у забуттє. Подаючи повисші факти, пише він: «На основанії прико-

денних данних заключаем. что названіе земли русской Росіею. народа же русскаго россійским возникло і виобразовалось нашею церковною ерархією южной Руси, от которой оно заімствованно сіверною Русію і до сих пор нею употребляет ся» *).

Є тому історичним фактом, що як на означеннє своїх земель і народу московський народ загарбав наше історичне імя «Русь, руський», так само на означеннє своєї держави загарбав він нам імя «Росія, російський». Цікаво, що навіть син царя Івана Грізного, Федір, не бачив виключности права свого народу до імени «Росія», підписуючись «Пресвітлим царем і великим князем Москво-Россії» **), а шведський король Карло XII. в дипльомі для запорожського війська з 10. мая 1710 р., вихвалюючи вірність гетьмана Орлика і «славного народу російського, що стогне в ярмі під преможним московським нанованнєм» ***), признає не московському, а укра-

---

*) Літературний Сборник 1869, ст. 256. Крім сього додає він, що від імени „Росія“ „потом проізошло россійскій, Росіянин“.

**) Гл. мою розвідку п. з. „Звідки пішло імя Україна“? Відень 1916, ст. 15.

***) Єнзен: „Орлик у Швеції“. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 92) ст. 93: „inclutae gentis Rossiacae, sub jugo impotentis dominationis Moscoviticae anhelantis“.

їнському народови, як впрочім стверджують се висше наведені історичні дані, право до назви **«російський народ»**.

Вернїм ся тепер до розглянення історичної основи імени «Великоросія». Користаючи з упадку самостійности останньої частини давньої Руської держави, Галицько-волинського князївства в першій пол. XIV. ст., московські князї стали вважати свої землї властивою, старшою Русю і звати їх «Великою Русю», а землї нашого народу «Малою Русю». Історична основа імени «Велика Русь» дуже слабка, бо як уже згадано, імя «Мала Русь» означало тільки Галицько-волинську державу, отже «Великою Русю» супроти неї могла звати ся хиба цїлість колишньої Руської держави, витвореної київськими князями, а не землї московського народу. Через те нїякої історичної основи не має підпис царя Алексія Михайловича після піддання України Хмельницьким Московщині в 1654 р.: «Божою милостію, ми великий государ, цар і великий князь Алексїй Михайлович, всеї Великої і Малої Россії самодержець».

Властивим народнім іменем нашого північного сусїда є імя «Московщина, Москаль, московський». Як з Київа пішло імя «Русь» ще в XI—XII. ст. «іти в Русь» значило піти до Київа, «вийти з Руської землї», значило вийти до Київщини и розширило ся постепенно на всї землї українського народу, так

з Москви пішло імя «Московщина», поширюючи ся на землї московського народу. Инша річ, що великі князї московські, вважаючи себе як потомки київських князїв, спадкоємцями давної Руської держави, покинули вживати на означеннє своїх земель імени «Московщина» (хоч цар Федір Іванович, як то ми бачили, зове їх «Москво-Росією»), а загарбали нашому народови імя «Русь». Одначе ще до кінця XVII. ст., а навіть у XVIII. ст. воліли західні народи Европи уживати для земель московського народу і для нього самого імени «Московщина», «Москалї» (Moscovia, Moscovitae) в противенстві до імени «Русь» (Russia, Ruthenia), уживаного на означеннє земель нашого народу під володіннєм Польщі й Литви.

Так само козаки в дипльоматичній переписці з поч. XVIII. ст. все протиставлять Українї «Москалїв». Наведу хоч би лише кілька прикладів. І так у меморіялї з 1711 р., котрий козаки мали предложити турецькій Портї, нарікають вони, що «несправедливий Москаль посягає по Київ, столичний город України й бажає його відорвати», додаючи при тім, що «як чоловікови без душі, так Українї годї жити без Київа» *). А гетьман Орлик у своїм меморіялї

---

*) Колесса: „Матеріяли до історії Козаччини з рр. 1709—1721, зібрані в Шведськім Державнім Архіві в Штокгольмі". Львів

до шведського короля Карла XII. (між 1711 а 1713 р.) протиставить «всему українському народови» «Москалїв», пишучи з жалем про «московське ярмо й підданство» *).

Бачимо з повисших заміток, що зарівно льоґіка й історія промовляють против уживання імени «Великоросія». Не стало вже Росії як держави, остав нинї лише народ, але він анї «російський», анї «великоруський», тільки «московський». Багато в нас було нарікань на те, що наші сусїди Поляки зовуть нас «Малорусинами» (Malorusini), а у Нїмцїв ми ще до недавна були «Kleinrussen» (Малороси). Та на се одна тільки рада: Шануймо самі себе, то й нас будуть шанувати!

1910 ст. 12: „iniuste Moscus praetendit metropolim Ucrainae urbem Kioviam, eamque ab Ucraina separare conatur“.

*) Записки Н. Тов. ім. Шевченка т. 92 (стаття Сизена), ст. 111 і 116: „gens universa Ucrainensis ad fortia contra Moscos agenda allici nobisque counire possit“; „Mosci“; „iugum Moscoviticum“; „Scylla Moscoviticae subiectionis“.

MAY 1961

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DK
508
.5
B38
1918

